

Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

ARKEOLOJİ-RÖLEVE-RESTORASYON
EPIGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ-FOLKLOR

Dört Ayda Bir Çıkar, KDV Dahil 20.000 TL.

Cilt: 3 Sayı: 9 Aralık 1990

Sahibi: Enis KARAKAYA
Genel Yayın Yönetmeni ve Yazı İşleri Müdürü: Dr. Özkan ERTUĞRUL
Teknik Müdür: Tolunay TİMUÇİN
Genel Koordinatör: Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

Genel Sekreter: Rabia EMEKLİGİL
Teknik Sekreter: Sadettin ZAYİM
Fotoğraf Direktörü: Aras NEFTÇİ

Yayın Sekreterleri: Selda (Kalfazade) ERTUĞRUL
Gülçin EROL
Haber Servisi Sorumluları: Arzu YILMAZ
Arzu İYANLAR
Gülgün KALKINOĞLU
Yayın Kurulu: Özkan ERTUĞRUL
Selda (Kalfazade) ERTUĞRUL
Şebnem AKALIN
Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

DANIŞMANLAR: Prof. Dr. Semavi EYİCE
Prof. Dr. Ara ALTUN, Doç. Dr. Selçuk MÜLAYİM
Doç. Dr. Ebru PARMAN-Yard. Doç. Dr. Zeki SÖNMEZ
Dr. Hüsamettin AKSU-Sargon ERDEM
Dr. Engin BEKSAÇ

Dizgi: Klasik Ajans 516 22 71-72
Film: Cem Has Grafik 512 40 40
Kapak ve İç Baskı: Örünç Matbaası 528 42 68

REKLAMLAR

Arka dış kapak (renkli)3.000.000.- TL.
Arka iç kapak:1.500.000.- TL.
İç tam sayfa:1.200.000.- TL.
İç yarım sayfa:800.000.- TL.
Ön iç kapak:2.000.000.- TL.

• Yıllık Abone: 60.000 TL.'dir. Banka hesap numarasına çıkarılan paranın mabuz veya dekontunun fotokopisi ya da aslı gönderildiği an, dergi adresinize postalanacaktır. (İstanbul Beyazıt Vakıflar Bankası 21-10248-8 nolu hesap)

Yurtdışı Abone Ücreti: 25 \$

İRTİBAT ADRESİ: Tolunay Timuçin 9 (1) 527 29 58
Mollafenari Sok. Birol İş Hanı Kat: 3 Cağaloğlu/İstanbul
Posta Kod: 34410

İÇİNDEKİLER

- ★ Eski Eserlerimizin İdari Yapısı Hakkında Bir Teklif (Dr. Halit ÇAL)2 - 8
 - ★ Sultan II. Abdülhamit Döneminde Yeni Bir Anlayış: Art Nouveau (Dr. Gül İREPOĞLU)9 - 14
 - ★ Kayalık Adalar ve Kıyı Çöllerin Sahipleri: Moche Uygarlığı (Genel Bir Bakış) (Dr.A.Engin BEKSAÇ)15 - 18
 - ★ Yunanistan'da Katerin'de Abdullah Baba Tekkesi (Dr. M.Baha TANMAN)19 - 28
 - ★ Yeni Topografik Gözlemler Işığında Kyzikos.....29 - 34 (Dr. Cevat BAŞARAN)
 - ★ İznik Seramikleri Hakkında (Prof. Rebi GORBON)35 - 36
 - ★ Milli Saraylar ve 19. y.y. Mimarlığı (Dilek DİŞBUDAK)37 - 44
 - ★ Pürizm (Çeviren: Nur NİRVEN)45 - 46
 - ★ Selçuklu Geometrik Süslemeleri (Doç. Dr. Selçuk MÜLAYİM)47 - 53
 - ★ Yazmacılık Sanatında İstanbul Ekolü (Reyhan KAYA)54 - 58
 - ★ Askeri Müze'deki Ejderli Osmanlı Tüfekleri (Tülin ÇORUHLU, M.A.)59 - 61
 - ★ Kınık ve Avanos Çömlekçiliği (Serap ÜNAL, M.A.)62 - 70
 - ★ Gülbahçe Bazilikası ve Vaftizhanesi (Gülgün KALKINOĞLU, M.A.)71-74
 - ★ Fatsa'da Tarih Yok mu Olacak? (Cemal AYGÜZEL)74 - 75
 - ★ Geçmişten Günümüze Klasik Kemeççe (Ayşen ARSLAN 'ÖDÜK', M.A.)76 - 79
 - ★ Antalya'da İkinci Bir Kale İçi (Restaratör - Y.Mim. Nazan GÜÇLÜ)79 - 80
- ★ Kapak: İ.Ü. Ktp. 91690 envanter nolu Der Moderne Stil adlı albümden bir sayfa

Dergide yayınlanan makalelerin sorumlulukları yazarına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ve izin alınarak yararlanılabilir.

Hizmetlerinden dolayı Mustafa Selimoğlu'na teşekkür ederiz.

YUNANİSTAN'DA, KATERİN'DE ABDULLAH BABA TEKKESİ*

Dr. M. Baha Tanman

Bu makalenin konusunu teşkil eden **Abdullah Baba Tekkesi** halen Yunanistan'ın sınırları içinde kalan Osmanlı eserlerindedir. Tekke Osmanlı devrinde Katerin ya da Katrin, günümüzde ise Katerini olarak anılan küçük bir kasabanın kenarında yer almaktadır. Söz konusu kasaba Yunanistan'ın kuzey kesiminde, Makedonya bölgesinin güney sınırında, bu bölgenin merkezi olan Selânik kentini Atina'ya bağlayan otoyolun yakınında, Selânik'in 65 km. kadar güney-batısında bulunmaktadır. Batı yönündeki Thermaikos Körfezi'nden 8 km. kadar içerde ve münbit bir ovanın doğu sınırında kurulmuş olan Katerin'in Osmanlılar tarafından fethedilmesinden önceki tarihi hakkında etraflı bilgi vermeyi gereksiz görüyoruz. Ancak burasının en azından Roma çağından beri küçük bir yerleşme merkezi olduğunu ve bu imparatorluğun taksimi sırasında Doğu Româ (Bizans) İmparatorluğu'nun payına düştüğünü ve Bizans döneminde de önemli bir merkez olmaksızın yaşamaya devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu arada IV. Haçlı Seferi'nden sonra kurulan bir Latin devleti olup 1204-1224 yılları arasında bu bölgede hüküm süren Selânik Kralığı'nın sınırları içinde kaldığı da anlaşılmaktadır.

Sultan Yıldırım Bayezid'in 1394'te Selânik'i fethetmesinden sonra, Yunanistan'ın Mora Yarımadası'na kadar olan kesimini Osmanlı topraklarına katması sırasında Katerin'in de fethedildiği muhakkaktır. Ancak bilindiği gibi, Selânik ve çevresi 1402'deki Ankara Bozgunu'nu takip eden Fetret Devri'nde Emir Süleyman Çelebi tarafından Bizanslılar'a terk edilmiş, fakat sonunda Sultan II. Murad tarafından 2.III.1430'da Selânik'in tekrar alınması ile bu bölgede 483 yıl kesintisiz sürecek olan Osmanlı egemenliği başlamıştır.(1) Balkan Savaşı sonunda, 1913'de Katerin de dahil olmak üzere, bu yöre Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Yunanistan'ın topraklarına kaulmıştır. Abdullah Baba Tekkesi'nin inşa edildiği Osmanlı döneminde de Katerin'in önemsiz bir yerleşme olma özelliğini devam ettirdiği, XIX. yüzyılın 2. yarısında güneyindeki Platomene (Platamon) kazasına bağlı bir kariye, bir aralık da kaza olduğu, bu dönemde kasabada söz konusu tekkeden başka Muharrem Paşa Camii ile üç adet mektebin inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.(2)

Abdullah Baba Tekkesi Türk-İslâm toplumunun tarihindeki tarikatlar arasında gerek yaygınlığı ve devamlılığı gerekse de çok yönlü tesirleri ile müstesna bir yere sahip olan Bektaşîliğe bağlıdır.(3) Bu tarikat XIII. yüzyılda Anadolu'da, Kırşehir dolaylarında yaşamış olan

büyük mutasavvıf Hacı Bektaş-ı Veli tarafından -ya da vefatını müteakip O'nun adına mensupları tarafından- tesis edilmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatı ve kişiliği hakkındaki bilgilerimizin ekseriyeti tarihi olmaktan çok menkıbevi niteliktedir. Mamafih bu zatın, "Tâcü'l-ârifin" Ebü'l-Vefa-i Bağdadî (1026-1107) nin kurduğu Vefaiyye tarikatı(4) şeyhlerinden olup tertiplediği meşhür Babaîler İsyanı'nın bastırılması sonucunda katledilen Baba İlyas-ı Horasanî (vef. 1240)'nin(5) halifelerinden olduğunu, ayrıca muhtemelen Yeseviyye tarikatı ile de bağlantısı bulunduğunu, isyana bizzat katılmadığı için hayatta kaldığını, halen Hacıbektaş adı ile tanınan Sulucakarahöyük'teki tekkesinde irşad faaliyetine devam ettiğini ve vefatından sonra bu tekkedeki türbesine defnedildiğini söyleyebiliriz. Başlangıçta, İslâm-öncesi bazı Türk adet ve inançlarının varlığına rağmen yine de sünnî bir karaktere sahip olduğu iddia edilen Bektaşîliğin, kuruluşunu takip eden yüzyıllarda Haydarîler, Kalenderîler, Rûm Abdalları, Hurufîler vb. bazı batınî-şîî meşrepli zümrelerin(6) bünyesine iltihakı ile, ayrıca Anadolu'nun birtakım yerli kültürlerinin de bunlara katılması sonucunda, gitgide heterodoks ve *synchrétiste* bir akım haline dönüştüğü görülmektedir. Bektaşîliğin bütün bu karmaşık etkiler sonucunda aldığı yeni vechesi ile erkânının tesbiti, hiyerarşisinin kurulması ve teşkilatlı bir tarikat haline gelmesi XV. yüzyılın sonlarında "pîr-i sâni" addedilen Balım Sultan (vef. 1516) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu arada Bektaşîler'in ve daha sonra onların içinde erimiş olan taifelerden özellikle Kalenderîler ile Rûm Abdalları'nın XIV. ve XV. yüzyıllarda Batı Anadolu'daki beyliklerin, bu arada bilhassa Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve batıya doğru yayılışlarında -bu meydana Osmanlılar'ın Balkanlar'daki fetih ve kolonizasyon faaliyetlerinde- savaşçı ve kolonizatör olarak önemli bir rol oynadıkları bilinmektedir.(7) İşte bu sebepten ötürü Osmanlı Devleti'nin, kısaca "Rumeli" olarak adlandırılan, Balkanlar'daki toprakları, fütuhatin nisbeten yavaşladığı, ayrıca Bektaşîlik akımının da yukarıda adı geçen toplulukları bünyesinde erittiği, Yeniçeri Ocağı'nı manevî himayesi altına alarak askerî hayatı etkilediği ve teşkilatlı bir tarikat haline dönüştüğü XVI. yüzyıl başlarından itibaren bu tarikatın en yaygın ve etkin olduğu bölgelerden biri olmuştur.(8) Bunun sonucu olarak Rumeli'de çok sayıda Bektaşî tekkесinin kuruluşuna şahid oluyoruz. Bunlardan bazıları fetihlere iştirak etmiş olan ve hayatları ile şahsiyetleri etrafında sayısız menkıbelerin oluştuğu birtakım abdalların ve Kalenderî şeyhlerinin türbe ya da makamları yanında, bunları kendilerine mal ederek hatıralarını yaşatmak isteyen Bek-

taşiler'ce kurulmuş büyük asitâneler, diğerleri ise bunlara bağlı daha küçük kapsamlı zâviyelerdir.(9)

Sultan II. Mahmud tarafından 1826'da Vaka-i Hayriye'de Yeniçeri Ocağı ile beraber bu ocağın yandaşı olduğu için lağvedilen Bektaşiliğin Osmanlı Devleti'ndeki bütün tekkeleri gibi, Rumeli'dekiler de kapatılmış, bazıları yıktırılmış, bazıları da -Nakşibendiyye başta olmak üzere- sünni doktrine bağlı tarikatlara devredilmiştir. Ancak Sultan Abdülmecid devrinde, Tanzimat'ın getirdiği özgürlük havasından istifade ederek ve özellikle Bektaşiler'e karşı müsamahası ile tanınan Sultan Abdülaziz'in 1861'de cülusundan sonra, bu tarikatın mensupları tekkelerinden bazılarını tekrar ihyaya, "Nakşibendi" adı ve kisvesi altında kendi geleneklerini devam ettirmeye, aynı zamanda yeni tekkeler de tesis etmeye başlamışlardır. Abdullah Baba Tekkesi de Bektaşiliğin yeniden kendini toparlamaya başladığı bu dönemde kurulmuş zâviyelerdendir.

Tekkenin banisi, hayatı ve kişiliği hususunda hemen hiçbir şey bilmediğimiz Abdullah Baba adında bir Bektaşî şeyhidir. Ancak türbesindeki mezar kitabesinden bu tarikatın "mücerred" ya da "babagân" tabir edilen sınıfına mensup bulunduğu, tekkenin banisi olduğu ve 1309 (1892) yılının 8 Ramazan Salı günü vefat ettiği anlaşılmaktadır. Tekkenin inşa edildiği tarihi bilemiyorsa da, bunun 1861-1892 arasında yer aldığını söyleyebiliriz.

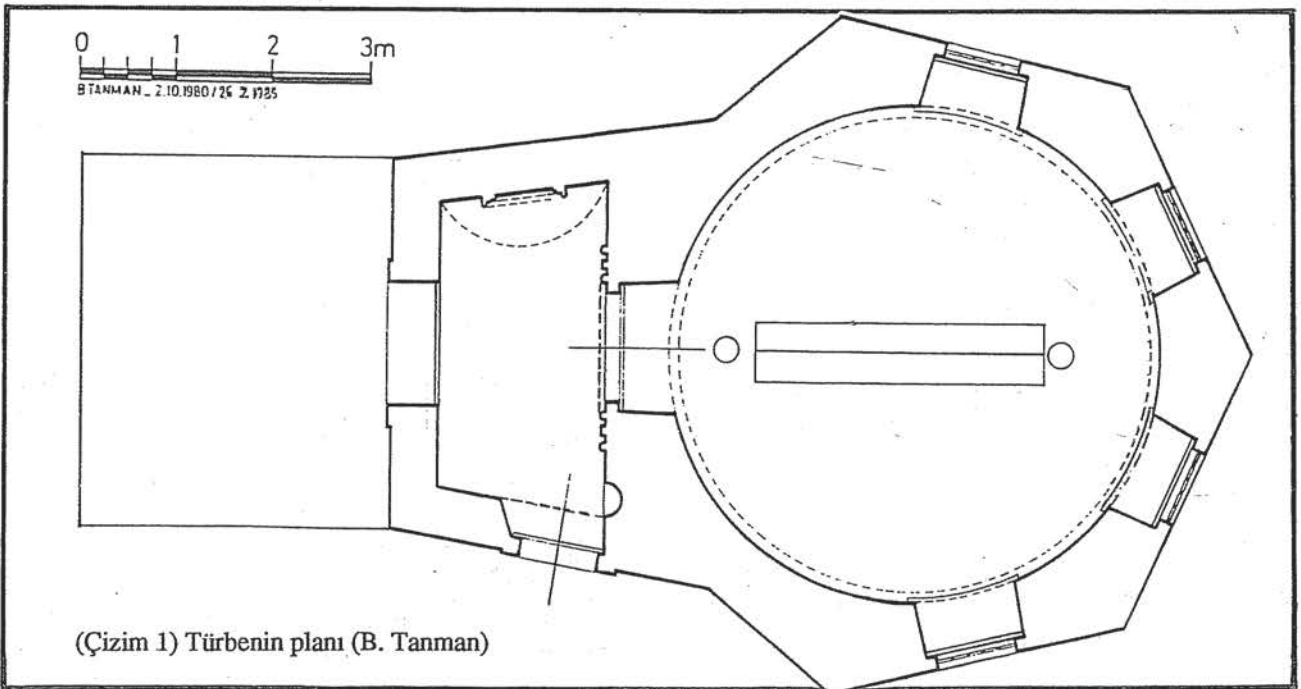
Abdullah Baba'nın vefatından sonra yerine sıra ile Cafer Baba(10) ve tekkenin son şeyhi olan Veli Baba (11) geçmişlerdir. Bu bölgenin 1913'de Yunanistan'a intikal etmesinden ve özellikle 1.V.1923'de başlayan mübadelede buralarda yaşayan Müslüman Türk nüfusunun Türkiye'ye göç etmesinden sonra(11a), Osmanlı devrine ait birçok yapının tahrip edildiğini,

bazılarının ise tamamen yıktırıldığını, kimi cami ve mescidlerin de kiliseye çevrildiğini biliyoruz. Öyle anlaşılıyor ki bu arada Abdullah Baba Tekkesi'nin de, türbe ve şeyh odası dışında kalan bölümleri yıktırılmış, (11b) son postnişin Veli Baba ise 1960'larda vefatına kadar bir iki mensubu ile şeyh odasında ikamete ve türbeye hizmete devam etmiştir.

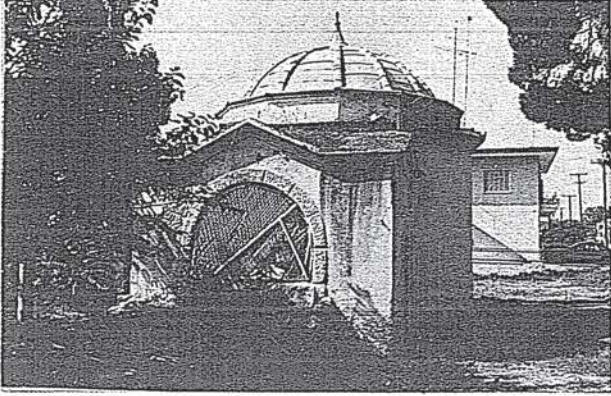
Ziyaret ettiğimiz 2.X.1980 tarihinde türbe ile şeyh odası az çok mamur durumda idi ve gençliğinde Veli Baba'nın hizmetinde bulunmuş olan yaşlı bir Rum şeyh odasında ikamet ederek türbedarlık görevini yürütmekte idi.(12) Bu arada türbenin yıktırılmamış olmasının - Anadolu, İstanbul ve Rumeli'de bir çok türbede görüldüğü üzere- çevredeki Hristiyan halkın da Abdullah Baba'yı "yatır" olarak benimsemiş olup ziyaret etmelerinden ve hatrasına hürmet etmelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca günümüzde Yunanistan'ın Epir bölgesinde mübadeleden arta kalmış, Bektaşiliğe bağlı bazı Arnavud asıllı Müslümanların seyrek de olsa türbeyi ziyarete geldikleri söylenmektedir.

Bu arada Abdullah Baba Tekkesi'nin, en azından yurdumuzda, etraflı bir araştırmaya konu olmadığını, hatta konu ile ilgili kişilerin çoğunluğu tarafından hiç tanınmadığını söyleyebiliriz.(13) Tekkeden arta kalan yapıları 2.X.1980'de yerinde incelemek imkânı bulduğumuzdan ve ileride temas edeceğimiz bazı özelliklerinden ötürü mimari tarihimiz ve özellikle tarikat mimarisi açısından dikkate değer bir kuruluş olduğuna inandığımızdan, geç de olsa, adı geçen tekkeyi meslektaşlarımızın ve sair ilgililerin dikkatine sunmayı arzu ettik.

Abdullah Baba Tekkesi'nin mütevazî ölçülerde bir zâviye olarak kurulduğu anlaşılmaktadır. Yine de tesis edildiğinde meydana, aşevi, kilerevi, ekmekevi, şeyh odası, atevi vs. gibi bir Bektaşî tekkesinde, asgarî boy-

(Çizim 1) Türbenin planı (B. Tanman)

Türbenin kuzeyden görünüşü

Türbenin güneyden görünüşü

utlarda da olsa, bulunması gereken birtakım bölümleri ihtiva ettiği tahmin edilebilir. Baninin vefatından sonra bunlara bir de türbe eklenmiş, bunun yanında da zamanla ufak bir hazire teşekkül etmiştir. Az önce de söylediğimiz gibi, bu yapılardan günümüze ancak türbe ile hazireden iki mezar, şeyh odası ve asıl yerinden sökülmiş bir çeşme taşı intikal edebilmiştir.

Tekkenin arsası Katerin'in güney sınırında, Selânik-Atina otoyolundan ayrılarak kasabanın içinden geçen ve tekrar bu otoyolla birleşen tali yolun doğusunda yer almaktadır. Hemen bütün Bektaşî tekkelerinde olduğu gibi, Abdullah Baba Tekkesi'ndeki binaların da inşa edildikleri devirde, meskûn sahanın dışında ve muhtemelen kısmen bağlar ile kaplı geniş bir arazi içinde serbestçe yayıldıkları anlaşılmaktadır. Zamanla kasabanın büyümesi sonucunda, tekkenin arazisi kısmen evler ve apartmanlar tarafından işgal edilmiş, arsadan geriye kalan parça da tuğladan örülü bir duvar ile yoldan ayrılmıştır. Türbe arsanın batı kesiminde, hazire kalıntısı da bu yapının kuzeyinde yer almaktadır. Şeyh odası ise türbenin yaklaşık 500 m. kadar doğusunda müstakil bir bina olarak inşa edilmiştir.

Türbe ve Hazire :

Türbenin boyutları dışardan 8.80 x 6.75 m.dir. Yapı iki bölümden oluşmaktadır. Esas türbenin planı dışardan, kenarları 3.00 m. uzunluğunda bir yedigen, içerden ise 5.00 m. çapında bir dairedir. Duvarları moloz taş ile örülmüş olup üstleri sıvanmıştır. Bu bölümün üzeri iç mekânla aynı çapta, tuğladan örülü bir kubbe ile örtülmüştür. Dışardan ondörtgen bir kasnağa oturan kubbe aslında muhtemelen kurşun ya da alaturka kiremitle kaplı iken sonradan bunların yerine galvaniz sac levhalar konmuştur. Tepe noktasında ayyıldızlı madeni bir alem vardır. Bu bölümün kuzey yönünde ise 3.72 x 3.28 m. boyutlarında, yamuk planlı bir giriş mekânı yer almaktadır. Bu kesimin de duvarları üstü sıvalı moloz taş örgüsüne sahip olup ve kuzey, doğu ve batı yönlerinde üçgen alınlıklar (frontonlar) ile taçlandırılmıştır. Üst örtüsü ise tuğla ile örülmüş basık bir beşik tonozdur. Binanın duvarlarının üst hizasında kalıplanmış siva ile teşkil edilmiş bir kaval silme dolaşmaktadır.

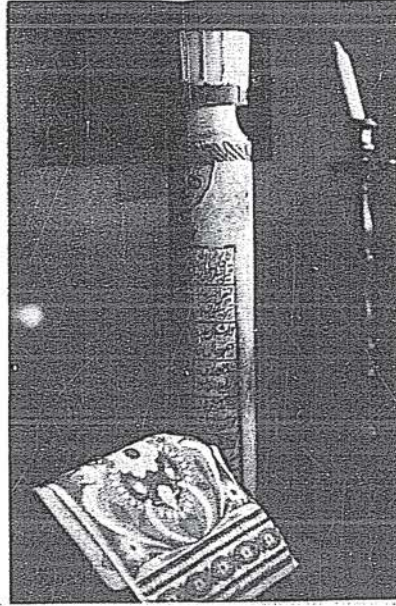
Yapıya bu giriş bölümünün batı duvarında yer alan basık kemerli bir kapıdan giriliyor. Kapı dışardan sıva ile meydana getirilmiş ve taş örgüsünü taklit eden bir kuşak ile çerçevelenmiş, aynı malzemeden çıkıntılı bir kilit taşı ile donatılmıştır. Kemerin üstünde, günümüzde üzeri sıvanmış olan, enine dikdörtgen bir kitabe levhası yer almaktadır. Giriş bölümünün kuzey duvarında yarım daire kemerli büyük bir açıklık bulunmaktadır. Bunun da dışardan kapının kine benzer bir kuşakla ve ayrıca ahşap kafeslerle techiz edilmiş olduğu görülüyor. Doğu duvarının ortasında da, sıvadan kaval silmelerle oluşturulmuş ve gotik üslupta üçdilimli bir kemerle taçlandırılmış sathî bir niş görülmektedir. Güney duvarında ise esas türbe mekânına geçit veren basık kemerli bir kapı ile bunun yanında yarım daire planlı bir niş yer almaktadır. Bu kapı sıvadan mamul müteaddit kaval silmeler ile çerçevelenmiştir.

İçerden daire planlı olan türbe mekânının dışarıya açılan dört adet basık kemerli penceresi vardır. Alalade demir parmaklıklar ile donatılmış olan bu pencerelerden her biri dışardan, yedigenin bir kenarının ortasına isabet etmektedir. Türbenin ortasında, tekkenin banisi Abdullah Baba'ya ait ince uzun ve alçak bir ahşap sanduka uzanıyor. Bunun baş ve ayak uçlarında beyaz mermerden silindir biçiminde iki şahide dikilidir. Başucundakinin tepesinde, Bektaşî terminolojisinde "hüseyîni" ya da "celâli" tabir edilen ve Kaygusuz Abdal (vef. 1444 civ.)'a atfedilen oniki terkli tac görülmektedir(14). Tacın altındaki boyun kısmından sonra esas gövdeye geçince, taşı çepeçevre kuşatan ve içi kabartma yaprak motifleri ile dolu bir süsleme bandı görülmektedir. Bunun altında da, yine kabartma olarak işlenmiş ucunda bir teslim taşının asılı olduğu kolye tasvirini yer alıyor(15). Kolyenin içinde kalan sathıda, kabartma olarak süslü yazılmış bir "Hû" ibaresi bulunmaktadır. Teslim taşının altında ise bununla aynı düşey eksen üzerinde, her beyti dikdörtgen bir kartuş içine, talik hatla kabartma olarak yazılmış yedi beyitlik manzum kitabe vardır. Sûzî adında bir şair(16) tarafından aruzun (fâilatün/fâilatün/fâilatün/fâilün) vezni ile yazılmış olan metin şöyledir:

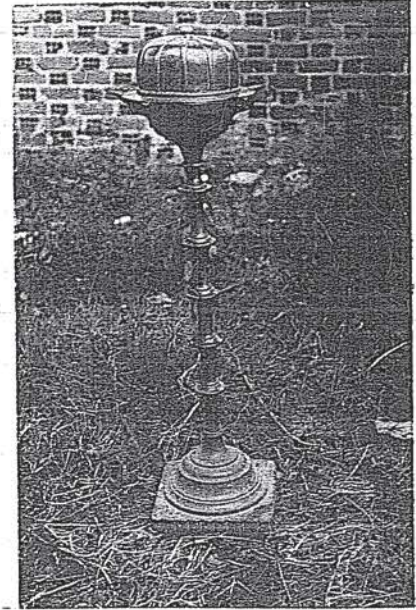
Gel bu kabr-i evliyâya sür yüzün ey talibâ
Kıl niyâz eyle ziyâret derde istersen devâ
Feyz ihsân eyler ehl-i aşka rûhaniyeti
Türbesinden enf-i irfâna gelir bü-yî vefâ

Türbenin giriş bölümünden bir görünüş

Abdullah Baba'nın mezar taşı

Türbedeki çerağ

Vâris-i âl-i abâdir dahi kutbü'l-arifin
Hem ricâl-i hanedângâh-ı Ali el-Mürtezâ
Dilde evrâdı müdâmâ çarde-i ma'sûm idi
Zikr ederdî oniki şehzâdeyi subh û mesâ
Hacı Bektaş-ı Veli'den hüsn-i himmet ahz edip
Bu kazâ-i âlfide bu tekyeyi etti binâ
Zevk-i tecridde bitip geçti mücerred fâniden
Seyyidü's-sa'dâta kıldı hû deyip cânın fedâ
Sûziya bir er gelip menkût-i târihin dedi
Câygâh etti riyâz-i adni Abdullah Baba
yevm-i salı 8 nun (Ramazan) sene 1309 (1892)
sene 1310 (1893)(17)

Ayakucundaki taş ise süslemesiz ve yazısızdır. Abdullah Baba'nın sandukasının Kible yönünde silindirik biçiminde ve yazısız diğer bir taş görülmektedir ki bunun halifesi Cafer Baba'ya ait olduğu söylenmektedir.

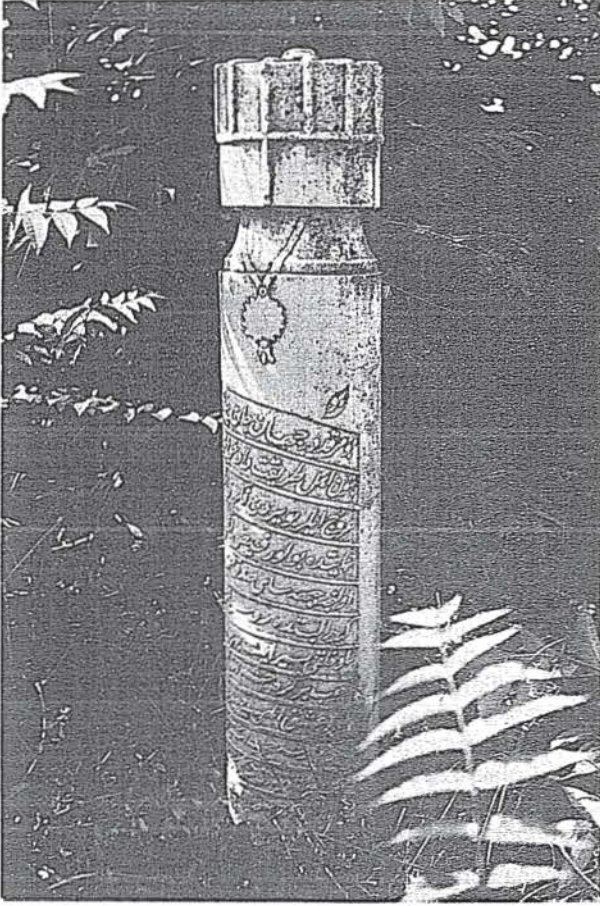
Türbenin duvarları halen düz beyaz badana ile kaplı olup, herhangi bir süsleme izi görülmemektedir. Kubbenin iç kısmında ise kalem işi tezyinatın kalıntıları mevcuttur. Bu sathın dilimlere ayrıldığı ve dilimlerin içine meyva, çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan ampir üslubunda girlandların yerleştirildiği belli olmaktadır. Dilim adedinin de oniki veya ondört olduğunu tahmin etmekteyiz.

Türbenin içinde, tekkenin özgün eşyasından olduğu anlaşılan iki madeni parça görülmektedir. Bunlardan birisi, herhangi bir dinî yapıda bulunabilecek ve özellikle tarikat eşyası olarak nitelendirilemeyecek cinsten bir şamdandır. Tunçtan mamul uzun gövdesi müteaddit boğumlarla donatılmış ve üst kesimine bir tabla oturtulmuştur. Diğerisi ise tipik bir Bektaşî "çerağı"dır. Boyu şamdana göre daha kısadır. Kare bir kaide üzerinde yükselen daire kesitli gövdesinde yedi adet bileziğin yer alması dikkat çekicidir. Tepesinde ise, içine zeytinyağı konulan daire planlı bir hazne ve bundan çıkan beş adet fitil yatağı bulunmaktadır. Haznenin kapağı da oniki

terkli hüseyinî tacın kubbesi -tepeliği- şeklindedir. Bu çerağ ilk bakışta anahatları ile Bektaşî meydanlarında "taht-ı Muhammed" in(18) önünde yer alan üç fitilli bir "Horasan çerağı" nı -ya da "kanun çerağı" nı andırıyorsa da beş fitilli olması ile onlardan ayrılmaktadır.(19) Horasan çerağındaki fitillerin "Allah/Muhammed/Ali" birliğini temsil etmesi gibi, bundakiler de "hamse-i âl-i abâ" yı temsil etse gerekir.

Türbe binasının kuzey yönünde yer alan ve zemini moloz taş örgülü alçak bir duvarla hafifçe yükseltilmiş olan haziredeki mezar taşlarından ancak iki tanesi günümüze ulaşabilmiştir. Bunlardan birisi Antalya/Finike'deki Bektaşî tekkesinin, Vaka-i Hayriye'den sonraki ikinci ihyasında ilk postnişini olduğu anlaşılan ve 22 Teşrin-i Sâni R. 1326 (1911)'da vefat ederek buraya gömülmüş olan Ramazan Baba'ya aittir.(20) Bu taş da beyaz mermerden mamul olup, silindirik biçimindedir ve tepesinde hüseyinî tarzda bir Bektaşî tacı ile bunun altında teslim taşı bir kolye kabartması görülmektedir. Hafif meyilli kartuşlar içine kabartma olarak talik hatla yazılmış olan kısmen manzum, kısmen de mensur kitabenin metni şöyledir:

Hû
Bu merkaddir cihân-ı cân penâhu
Bütün ehl-i târikat dâdhâhu
Urûc eyler bu yerden fikr-i zâir
Nihâyette bulur feyz-i ilâhî
Olunca cebhe sây-i sîdk û ihlâs
Gider elbette rû siyâhu
Uluvv-i halkı seyret bu yerde
Açıp bir kere çeşm-i intibâhu
Olur aşk-ı ilâhîyi müberhen
Açan varsa hicâb-ı istibâhu
Târik-i aliyeye-nâzeninden Finike Dergâhu
postnişin-i mübdîi Ramazan Baba revânî şâd
ola sene 1326 fi 22 Teşrin-i Sâni

Ramazan Baba'nın mezar taşı

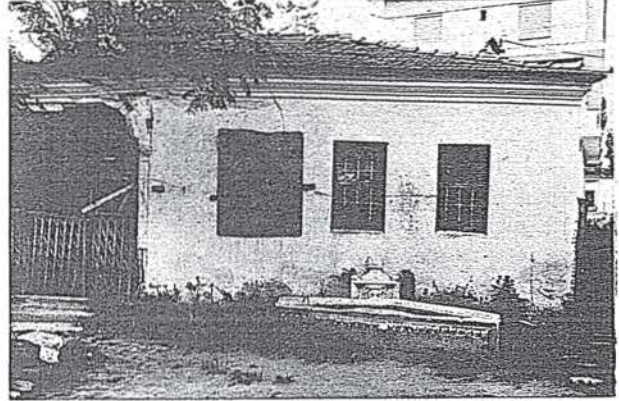
Diğer mezar taşı ise, muhtemelen tekkenin mensuplarından olup 24 Kânun-i Evvel R. 1323 (1908) tarihinde vefat eden Abdullah kızı Ayşe Hanım'a aittir. Diğerleri gibi bu da beyaz mermerden oyulmuştur ve silindirik biçimindedir. Dikdörtgen kartuşlar içine kabartma olarak talikle yazılmış olan kitabenin yarı manzum yarı mensur metni şöyledir:

Ah mine'l-mevt
Kendi halinde dururken köşemde
İrci' emri erişdi nâgihân
Kaldılar hasret bana zevcim akrân ile
Sadık Ağa'nın zevcesi
merhûme Ayşe bint-i Abdullah
rûhuna Fâtiha sene 1323
Kânun-i Evvel 24

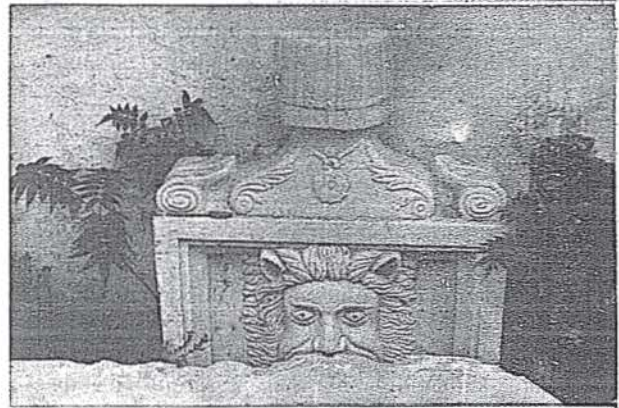
Şeyh odası ile çeşme taşı :

Tek katlı ve dikdörtgen planlı müstakil bir yapı olan şeyh odasının kâgir duvarları moloz taş ile örülü ve sıvalıdır. Burada da duvarların üst hizasında türbedekinin eşi olan bir silme kuşağı yer alıyor. Ahşap çatı ise halen Marsilya tipi kiremitlerle kaplıdır.

Binanın güney-doğu köşesinde dışa açık bir hayat bulunmaktadır. Bu kesimde çatıyı ahşap direkler ve bağdadî sıvalı başlıklar takviye etmektedir. Odanın girişi de bu hayata açılıyor. Bu mekânın doğuya bakan üç adet demir

Şeyh odasının doğudan görünüşü

Çeşme taşı

parmaklıklı dikdörtgen penceresi vardır. Yaşlı Rum türbedarın barınağı olan şeyh odasının iç düzeni Osmanlı devrinden günümüze dek hiç değişmemiştir. Söyle ki; odayı çepeçevre kuşatan sedirlerin üstleri hâlâ postlar ile kaplıdır ve duvarlarda birçok dolap hücreleri ile tekkeden arta kalmış yazı levhaları sıralanmaktadır. Ahşap kaplamalı tavanın düz sathı ise çıtalarla teşkil edilmiş ince uzun dikdörtgenlere taksim edilmiştir.

Asıl bulunduğu yerden sökülmüş olup halen şeyh odasının duvarına dayalı olarak duran çeşme taşı beyaz mermerden oyulmuştur. Taşın alt kesiminde silmelerle çerçevesel olarak göçertilmiş kare bir sath ve bunun içinde ağzından suyun aktığı bir arslan başı kabartması yer alıyor. Bunun üzerinde kalan bölüm ise bir Bektaşî babasının mezar taşının üst kesimini andırmaktadır: Yanlarda volütlerden çıkan kıvrık yaprak kabartmaları, ortada yine kıvrık yapraklarla sınırlanmış ve içinde teslim taşı bir kolye kabartmasının, tepesinde ise oniki terlikli bir hüseyinî tacın bulunduğu boyun kısmı çeşmeyi taçlandırmaktadır.

Çeşme taşının önünde, tekkenin halen mevcut olmayan yapılarından birisinde -muhtemelen meydanevinin cephesinde- devşirme malzeme olarak kullanılmış olduğunu tahmin ettiğimiz, antik çağa ait yekpare beyaz mermerden oyulmuş üçgen bir alınlık yerde yatmaktadır.

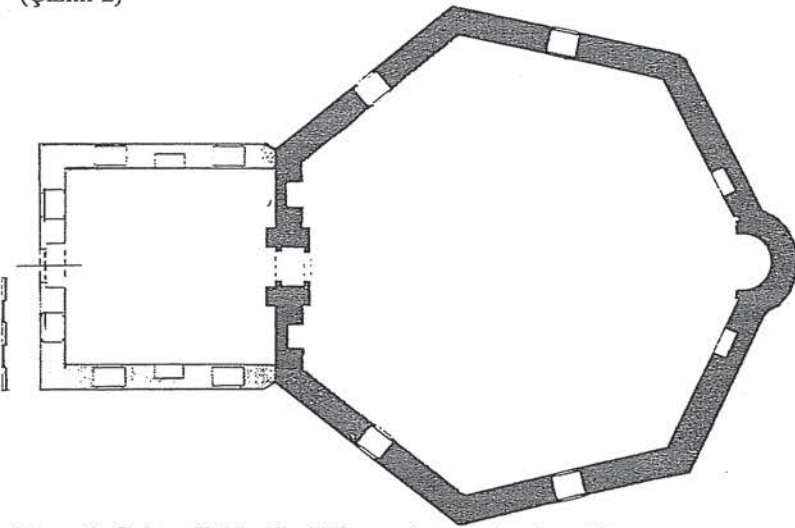
Abdullah Baba Tekkesi'nin şu anda ayakta olan en önemli parçası türbe binasıdır. Bu yapı plan düzeni ve üst yapısı açısından ele alındığında çokgen planlı Osmanlı türbelerinin ana hatlarını aksettirmektedir. Mamefi giriş bölümünün kapalı bir mekân halinde tasarlanmış olması bu yapıyı hünkâr ve ricâl türbelerinden ayırmakta ve önlerinde dışa kapalı, üstü kubbe ile örtülü, kare planlı giriş mekânları olan, çoğunluğu Bektaşiler'e ait bazı türbelere yaklaştırmaktadır.(21) Ancak bu yapı gerek giriş bölümünün yamuk planı ve tonoz örtüsü ile gerekse de malzemesinin ve işçiliğinin basitliği ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Yapının diğer bir değişik yanı da türbe mekânının dışardan çokgen, içerden daire planlı oluşudur.

Ayrıca türbenin malzeme, inşaat tekniği, mimari detaylar ve cephe düzeni bakımından dikkate değer bir yönü de yoktur. Birçok geç devir Osmanlı yapısında görüldüğü üzere, bunda da duvarlar moloz taşlarla özensiz bir şekilde örülmüş, bu yüzden üstleri sıvanmış, yine sıva ile silme ve söveler teşkil edilmiştir. Osmanlı mimarisine ve özellikle başkentin mimari ortamına Sultan Abdülaziz devrinden itibaren kesinlikle hakim olan eklektik zevkin mütevazi taşra yapısında bile serpintileri hissedilmektedir. Giriş bölümünde yer alan nişin gotik (daha doğrusu neo-gotik) üslubuna bağlanan üç dilimli kemeri ile bu bölümün cephelerinde görülen ve antik mimariden mülhem olup ampir üslubundan kaynaklanan üçgen alınlıklar bu karmaşık zevki yansıtmaktadır. Bu arada söz konusu alınlıkların tekkede devşirme malzeme olarak kullanıldığı anlaşılan antik frontondan da etkilenmiş olabilecekleri akla gelmektedir. Türbenin kubbesinde izleri görülen ampir üslubundaki girlandlı kalem işleri de bu döneme ait birçok yapıda bulunabilecek cinstendir. Osmanlı inşaat sektöründe mimarının Batı etkilerine açılması ile sayıları artan ve Sultan II. Mahmud devrinden itibaren adeta bu sektörü tekellerine alan gayrimüslim sanatçıların bu türbenin inşaatında da çalışmış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Şüphesiz ki türbe binasının en ziyade dikkate değer yönü plan şemasının tesbitinde çokgenler arasında yedigenin tercih edilmiş olmasıdır. Zira tanıyabildiğimiz örnekler arasında, Türk-İslâm mimarisinde bu plan şemasına sahip olan binalar Rumeli'deki en önemli Bektaşî asitânelerinden biri olan, XVI. yüzyılın başlarına ait Akyazılı Sultan Tekkesi'nin yedigen planlı meydanevi ve türbesidir.(22) Varna ile Balçık arasında yer alan ve halen Bulgaristan'ın sınırları içinde kalan bu tekke daha ziyade bir zâviye niteliği taşıyan Abdullah Baba Tekkesi'nden farklı olarak, mimari programı ve boyutları geniş tutulmuş tam teşekküllü bir asitâne, başka bir deyimle bir Bektaşî külliyesidir. Gerek mensup olduğu tarikatın bünyesi içindeki imtiyazlı durumu, gerek inşa edildiği dönemin geniş maddi imkanları ve gerek Osmanlı mimarisinin bu çağdaki parlaklığı sebebiyle bu külliyedeki yapılar boyut, malzeme, işçilik ve mimari tasarım açısından, Osmanlı Devleti'nin ve bu arada Bektaşîliğin inkiraz devrine ait Abdullah Baba Tekkesi'nin binaları ile kıyaslanmayacak bir üstünlüktedir. Buna rağmen, üstelik inşa tarihleri arasında dört asra yaklaşan bir zaman dilimi bulunan ve her ikisi de Bektaşîler'in kullanımına tahsis edilmiş olan iki kuruluşta yedigen planın görülmesi ilgi çekicidir. Kanaatimizce bu husus ancak tarikatlar arasında rakam sembolizmine en çok değer veren ve bunu erkânının önemli bir unsuru haline getirmiş olan Bektaşîlik'te yedinin kutlu sayılan rakamlar biri olması ile açıklanabilir.(23)

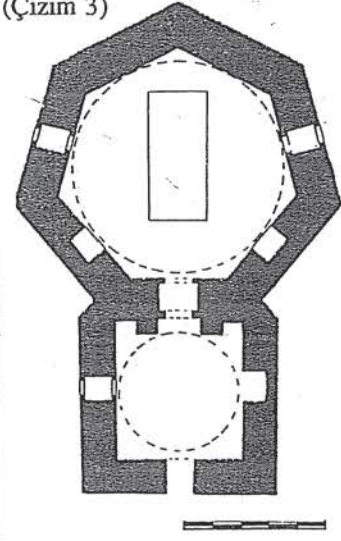
Bu arada Rumeli'deki Osmanlı fütuhata ve kolonizasyonuna dervişleri ile beraber katılan gazi-erenlerden olduğu bilinen, aslında bir Kalenderî şeyhi olduğu halde daha sonra birçok benzeri gibi, hatırası Bektaşîler'ce benimsenen, "Otman baba" lakaplı Hüsam Şah (1378/79-1478)'in ve mensuplarının yedi terklı tac giydikleri hakkındaki rivayet sanki konumuza ışık tutar mahiyettedir.(24) Ayrıca Akyazılı Sultan'ın Otman Baba'nın halifelerinden sayılması, yani O'ndan yedi terklı tac giymiş olduğu rivayeti de(25), Akyazılı Sultan Asitânesi'ndeki

(Çizim 2)

Akyazılı Sultan Tekkesi'ndeki meydanevinin planı (S. Eyice'den)

(Çizim 3)

Akyazılı Sultan Tekkesi'ndeki türbenin planı (S. Eyice'den)

Hacıbektaş, Pirevi'ndeki arslanlı çeşme (İ. Demirbüken'den)

Hz. Ali'yi temsil eden bir yazı-resim (M. Aksel'den)

yapılarda, Bektaşilik'te kutlu addedilen birçok rakam arasında neden özellikle yedinin planlamada esas alındığını adeta açıklamaktadır. Muhakkak ki Rumeli Bektaşileri tarikatlarının bu bölgedeki kurucuları olarak telakki ettikleri Osman Baba ve halifesi Akyazılı Sultan'ın kültürünü yüzyıllar boyunca devam ettirmişler ve muhtemelen Bektaşiliğin yaygın olduğu başka bölgelerdeki "pırdaş"larına nisbetle daha çok takdis ettikleri yedi rakamını bazı yapılarının biçimlendirilmesinde esas almışlardır. Bu yörelerde aynı özelliğe sahip başka Bektaşî tekkelerinin de inşa edilmiş olduğunu fakat Vaka-i Hayriye sırasında ve Balkan Harbi'nden sonra vuku bulan yıkımlar sonucunda ortadan kalktığını tahmin edebiliriz. Öte yandan türbede yer alan çerağın gövdesinde yedi adet bileziğin bulunduğunu da hatırlatalım. Bu meyanda kubbe kasnağının da Bektaşiler nezdinde "ondört ma'sum-i pâk" kültüründen(26) ötürü kutlu sayılan ondört rakamına göre şekillendirilmiş olması ayrıca dikkat çekicidir.

Türbede ve hazirede yer alan mezar taşları gerek İstanbul gerekse de Anadolu ve Rumeli taşrasında görülen çağdaşları ile aynı karakterde olup herhangi bir bölge özelliği göstermemektedir. Bilhassa Abdullah Baba'ya ve Ramazan Baba'ya ait olan taşlar, hüseyinî tacları ve teslim taşı kolyeler ile geçen yüzyılın 2. yarısında bütün Osmanlı ülkesinde görülen Bektaşî mezar taşlarının ortak niteliklerini yansıtmaktadır(27). Bu arada, oldukça itinalı taş işçiliği ile adeta tezat teşkil eden talik hattın bozuk nisbetleri Osmanlı hat sanatının merkezi durumundaki İstanbul'dan epeyce uzakta yer alan küçük bir kasabanın bu sanat dalındaki sınırlı imkânları ile açıklanabilir.

Şeyh odası, farklı dönem ve bölgelerde inşa edilmiş birçok tarikat yapısındaki benzerleri gibi, dış görünüşü ile herhangi bir küçük meskeni andırmaktadır. Çeşme taşındaki arslan kabartması ise grotesk bir üslupla tasvir edilmiş olup anahatları ve özellikle gözleri ile burnu arslandan çok insanı andırmaktadır. Aynı üslup özelliklerini gösteren arslan başı kabartmaları İstanbul, İzmir, Selânik gibi kozmopolit bünyeli Osmanlı şehirlerinde XIX. yüzyılda inşa edilmiş olan, gayrimüslim tebaya ve levantenlere ait kâğıt ev ve apartmanların cephelerinde de görülmektedir. Gerek bu kabartma ve gerek bunu taçlandıran volütlü yapraklar, türbe gibi çeşmenin de gayrimüslim ve muhtemelen Rum asıllı sanatçıların

elinden çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu arada Hz. Ali'nin, diğer tarikatlara nisbetle çok daha fazla takdis edildiği Bektaşiliğin terminolojisinde "Allah'ın arslanı" anlamına gelen çeşitli lakaplarla(28) anıldığını ve bu tarikata mahsus tasvir sanatında da arslan figürünün daima Hz. Ali'yi ifade ettiğini(29) göz önünde tutarak bu kabartmanın süsleyici olmaktan ziyade sembolik bir niteliğe sahip olduğunu iddia edebiliriz. Nitekim bu tarikataun Hacıbektaş'taki Pirevi'nde, ikinci avluda yer alan 1546 tarihli çeşmenin içine yerleştirilmiş olan ve ağzından su akan arslan heykelinin de aynı sembolik muhtevaya sahip olduğu söylenebilir.(30) Mısır'da 1853/54 yılında imal edildiği bilinen bu heykelde de aynı bozuk nisbetler ve grotesk ifade görülüyor.

Sonuçta Abdullah Baba Tekkesi'nin bir yandan inşa edildiği dönemin Osmanlı mimarisine hakim olan malzeme, işçilik ve üslup özelliklerine sahip bulunduğunu, öte yandan tekke yapıları içinde kendine has bazı yönleri ile (mimari tasarım, süsleme programı ve aksesuarlar bakımından) diğerlerinden kesin çizgilerle ayrılan Bektaşî tekkelerinin en belirgin bazı özelliklerini yansıttığını söyleyebiliriz. Bu meyanda Rumeli'de Bektaşiliğin merkezleri durumunda olan ve tasarımları Bektaşiler'ce kutlu sayılan yedi rakamına göre şekillendirilmiş bulunan bazı erken tarihli yapıların geleneğini, bu tarikatın Balkanlar'da son günlerini yaşadığı XIX. yüzyılın 2. yarısı içinde devam ettirmekte, muhtemelen bu yönü ile Rumeli Bektaşiliği'nin kurucularından Osman Baba'ya bağlanan bir bölge özelliğinin devamlılığına işaret etmektedir. 9.V.1986.

NOTLAR :

(*) Yunanistan'ın Selânik kentinde 28.IX-4.X.1980 tarihleri arasında toplanmış olan X. Hristiyan Arkeolojisi Kongresi'ne dinleyici olarak katılmam esnasında T.C.'nin Selânik konsolosu bulunan Beyza Hanımefendi'ye kongreye katılan Türk delegelere göstermiş olduğu misafirperverlikten ötürü, ayrıca eşine de tekkenin varlığından bizleri haberdar ettiği ve beraberimizde Katerin'e kadar geldiği için özellikle teşekkür etmek istiyorum. Öte yandan bu makaleyi yazmaya beni teşvik edip kıymetli yardımlarını esirgememiş olan hocam Prof.Dr. Semavi Eyice'ye, kitabelerin okunmasında yardımlarını lütfeden Prof.Dr. A. Alparslan ile Dr. H. Aksu'ya da teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Balkanologische Studien, München 1967, 128-166; I. Bel-diceanu-Steinherr, "La Vita de Seyyid Ali Sultan et la conquête de la Thrace par les Turcs", *Proceedings of the Twenty-Seventh International Congress of Orientalists (Ann Arbor Michigan 13-19th August 1967)*, Wiesbaden 1971, 275-276; S. Faroqi, "Agricultural Activities in a Bek-taschi Center: the tekke of Kızıl Deli 1750-1830", *Südost-Forschungen*, XXXV (1976), 69-96; idem, "Rural Society in Anatolia and the Balkans during the Sixteenth Century", *Turci-ca*, IX/1 (1976), 161-196.

(9) Bkz. Rumbeyoğlu Fahreddin, "Gül Baba", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, III (1328=1912/13), 962-965; H. Bal-ducci, *Rodos'ta Türk Mimarisi*, Ankara 1945, 67-68, 76-80; L. Fekete, "Gül-Baba et le Bektâsi Dergah de Buda", *Acta Orientalia Hungarica*, IV/1-3 (1954, 1-8); F. Babinger, "Das Bektaschi-Kloster Demir Baba", *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante von Franz Babinger*, I, Münih 1962, 88-96; B. H. Şehsuvaroğlu, "Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış ve Sitti Hatun Camii", *Vakıflar Dergisi*, V (1962), 199-204 (200-201); A. S. Ünver, "Edirne Mevlevihanesi Tarihine Giriş", *Anıt*, 30 (1962), 1-7; S. Eyice, "Ohri'nin Türk Devrine Ait Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, VI (1965), 137-152 (141); idem, "Varna ile Balçık Arasında Akyazılı Sultan Tekkesi", *Belleten*, XXXI/124 (1967); O. Keskiözü, "Bulgaristan'da Bazı Türk Vakıfları ve Abideleri", *Vakıflar Dergisi*, VII (1968), 129-137 (131); M. K. Özergin-H. Kalesi-I. Eren, "Prizren Kitabeleri", *Vakıflar Dergisi*, VII (1968), 75-96 (83, 93, 95); G. Fehéroğlu, "Macaristan'da XVII. Yüzyıldan Kalma Türk Mimari Anıtları", *Önasya*, IV/45 (1969); Y. Önge, "Yugoslavya'da Eski Türk Mimarisinden Hatıralar", *Önasya*, V/56 (1970), 10 vd.; M. Kiel, "Bulgaristan'da Eski Osmanlı Mimarisinin Bir Yapıtı, Kalugerevo-Nova Zago-ra'daki Kidemli Baba Sultan Bektaşî Tekkesi", *Belleten*, XXXV/137 (1971), 45-60; H. J. Kornumpf, "Zum Alter des Dem-irbaba-Tekke bei Isperih (Bulgarien)", *Südost-Forschungen*, XXXI (1972), 337-339; N. Hafız, "Yugoslavya'daki Bektaşî Tek-keler", *Çevren*, yıl IV, II, Priştine, Eylül 1976, 57-67; E. A. Va-kalopoulos, "Hasan Baba Tekkesi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5 (1976), 197-204; Duric-Zamolo, *Beograd, kao Orientalna Varos pod Turcima 1521-1687*, Belgrad 1977, 70-74; M. Kiel, "The Türbe of Sarı Saltık at Babadağ-Dobrudja", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6-7 (1978), 205-225; M. K. Dürüst, "Bulgaristan'da Akyazılı Sultan Tekkesi", *Türkiyemiz*, 26 (1978), 6-10; S. Eyice, "Tarihte Küçükçekmece", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6-7 (1978), 57-120; E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri-Romanya/Macaristan*, I/1-2, İstanbul 1980, 132-133; idem, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri-Yugoslavya*, II/3, İstanbul 1981, 6-8, 63-66, 350, 387-391, III/3, 84, 142-144, 211, 292, 316-317; idem, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri-Bulgaristan/Yunanistan/Arnavudluk*, IV/4-5-6, İstanbul 1982-16-18, 235; M. İbrahimi, "Kalkandelen'deki Harabatı Baba (Sersem Ali Baba) Bektaşî Tekkesi", *Millî Kültür*, 49 (Temmuz 1985), 54-59.

(10) Hayatı hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Vefat tarihi de tesbit edilememektedir. Tekkenin türbesinde Abdullah Baba'nın san-dukasının Kible yönünde yer alan yazısız taşın bu zata ait olduğu söylenmektedir.

(11) Bu zatın 1960'lara kadar yaşadığı ve vefatında Tesal-ya'daki Pharsala kendi yakınında yer alan Turbalı Sultan Bek-taşî Tekkesi'nin haziresine defnedildiği türbedar tarafından nak-ledilmiştir.

(11a) Bkz. VI. Convention concernant l'échange des populations grecques et turques et protocole sig-nés le 30 Janvier 1923. Bu antlaşmanın 1. maddesi mübadelenin 1.V.1923'te başlayacağını belirtmekte, 8. maddesi ise cami ve tekkelerdeki eşyaların Türkiye'ye götürülebileceğini ifade etmektedir.

(11b) Murat Sertoğlu, *Bektaşilik*, İstanbul 1969, 318'de tekke-nin Yunanlılar tarafından kiliseye çevrilmiş olduğu söylen-mektedir. Bu iddianın doğruluğundan şüphe etmekteyiz. Zira Yunanistan'da Balkan Harbi'ni müteakip kiliseye çevrilmiş olan birtakım cami ve mescidler günümüzde de bu fonksiyonlarını de-vam ettirmektedir. Bu durumda meydanevinin de kiliseye tahvil edildiği olarak ayakta durması gerekirdi.

(12) Gerek bu zata ve gerek bize ziyaretimiz sırasında tekkenin bahçesinde, yanında lokumu ve soğuk suyu ile eski Türk usulü kahve ikramında bulunmuş olan çevre sakinlerinden bazı kişilere bu vesile ile teşekkür etmek istiyoruz.

(13) Yunanistan'da bu yapı ile ilgili herhangi bir yayının var olup olmadığını bilemiyoruz. Ülkemizde ise tekleden bahseden kay-naklar Sertoğlu, *age* ile Ayverdi, *age*'dir. Ayverdi bu eserin IV cildinde, s. 235'de, kendisine takdim etmiş olduğumuz fotoğ-raflara dayanarak, tekkenin mimarisi hakkında ayrıntıya inme-den bazı genel bilgiler vermiştir. Ancak burada, tekkeye ayrılmış olan bölümün başlığında bir baskı hatası olarak "Abdullah Baba" yerine "Abdullah Paşa" ibaresi yer almıştır. Keza aynı eserde s. 343'de tekkeye ait 98,99 ve 100 no.lu resimlerin alt yazılarında da yanlışlıkla "Katerin" yerine "Kavala" ibaresi basılmıştır.

(14) Bkz. A. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul 1983 (2. baskı), 429.

(15) Kırşehir çevresinde bulunan, Hacı Bektaş-ı Veli'nin kus-muşundan oluştuğuna inanılan ve "Hacıbektaş taşı" tabir edilen bir cins oniksten mamul, oniki köşeli yıldız biçiminde bir taştır. Bektaşî babalarının göğüslerinde, ayrıca kemerlerinde yer alan bu taş oniki imamı sembolize etmekte ve Bektaşîlerin bunlara "teslim" olduklarını ifade etmektedir. Bektaşîliğin sembolü ha-line gelmiş olan teslim taşı geç devir Bektaşî tekkelerinde mi-mari süslemenin ve bu tarikata bas yazı-resimlerin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bkz. M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971 (2. baskı), III, 476.

(16) S. N. Ergun, *Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Ne-fesleri*, İstanbul 1956 (2. baskı), III ve A. Gölpinarlı, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, İstanbul. 1963 adlı kaynaklarda, XIX. yüzyılda yaşamış olan Bektaşî şairleri arasında bu isimde bir kişiye rastlayamadık. Rumeli'de, muhtemelen Katerin civarında yaşamış olduğunu ve pek sınırlı bir çevrenin dışında tanınmadığı için araştırmacıların dikkatini çekmediğini sanıyoruz. Geçen yüzyılda yaşamış tekke şairlerinden Halvetiyye'den "Sûzî" mahlaslı bir şeyh Ahmed Efendi vardır ki 1830'da vefat etmiş olduğuna göre bu kitabenin nazımını olamaz.

(17) Burada yer alan tarihlerden birincisi Abdullah Baba'nın ve-fat yılını, ikincisi ise türbenin tamamlanıp taşın dikildiği yılı işaret etse gerektir.

(18) Bektaşî tekkelerinde, meydanın giriş kapısının tam karşısına gelen yerde duvarın önüne konulan üç basamaklı bir "çerağlık"tır. Üzerinde ayınlerde belirli bir ritüelle "uyandırılan" oniki adet çerağ yer almaktadır. İsminden de anlaşılacağı üzere, Hz. Muhammed'in manevî makamını (Bektaşî tabiri ile

(1) Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, I, Ankara 1982 (4. baskı), 268-270, 408-411

(2) Bkz. E. H. Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri-Bulgaristan/Yunanistan/Arnavutluk**, IV, İstanbul 1982, 235. Müellif burada, Vakıflar Arşivi'ndeki Kuyûd-i Kadime'de Katerin'in kaza olarak gösterildiğini, bir satır aşağıda ise Pilatmene (Platamon) kazasına bağlı bir kariye olarak zikredildiğini nakletmektedir. Metni ileride verilecek olan, baniye ait kabir taşının kitabesinde de Katerin'den "kazâ-i âli" olarak bahsedildiğine göre biz bu kasabanın bir müddet kaza, bir müddet de kariye statüsünde olduğunu tahmin ediyoruz.

(3) Bkz. Ahmed Rifat, **Mir'at'ül-Mekâsîd fi Def'il-Mefâsîd**, İstanbul 1293 (1876); Bursalı Belig, **Güldeste-i Riyâz-ı İrfân**, Bursa 1302 (1884/85), 213-214; Rifki, **Bektaşî Sırrı**, İstanbul 1323 (1905/06); G. Jacob, **Beiträge zur Kenntnis des Derwisch-Ordens der Bektaschis**, Berlin 1908; C. Huart, **Textes Relatifs a la Secte des Hourofis**, Leiden 1909; Aşıkpaşazade, **Tevârih-i Âl-i Osman**, İstanbul 1332 (1913/14); Süleyman Fikri, **Antalya Livası Tarihi**, İstanbul 1340 (1921/22), III, 30, 192-193; Ahmed Refik, "Fatih Zamanında Teke İli", **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, 79/2 (1340=1924), 65-76; Köprülüzade Mehmed Fuad, "Les Origines du Bektachisme", **Actes du Congrès International d'Histoire des Religions**, 1926, II, 391-411; M. Choublier, "Les Bektaschis et la Roumélië", **Revue des Etudes Islamiques**, I (1927), 427-450; F. W. Hasluck, **Christianity and Islam under the Sultans**, 2 cilt, Oxford 1929; **Bektaşî Tetkikleri**, çev. R. Hulusi, İstanbul 1928; Y. M. Dağlı, **Bektaşî Tomarı**, 1. kitap, **Bektaşî Nefesleri**, İstanbul 1935; J. K. Birge, **The Bektashi Order of Dervishes**, Londra 1937; O. Ş. Gökyay, "John Kingsley Birge", **Ülkü**, XI/65 (1938), 477-480; Y. M. Dağlı, **Kaygusuz Abdal**, İstanbul 1939; F. Köprülü, "Mısır'da Bektaşîlik", **Türkiyat Mecmuası**, VI (1939), 13-35; E. Ramsaur, "The Bektashi Dervishes and the Young Turks", **The Muslim World**, XXXII (1942), 7-14; M. T. Oytan, **Bektaşîliğin İçyüzü**, 2 cilt, İstanbul 1960; H. B. Yönetken, "Sıraç ve Nalci Alevilerinde Samah", **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, VII/161 (1962), 2909-2911; A. Gölpinarlı, **Alevi-Bektaşî Nefesleri**, İstanbul 1963; H. Jansky, "Zeitgeschichtliches in der Liedern des Bektaşî-Dichters Pir Sultan Abdal", **Der Islam**, 39 (1964), 130-142; Murat Sertoğlu, **Evlîyalar Evliyası Hünkâr Hacı Bektaşî Velî**, 2 cilt, İstanbul 1966; J. P. Brown, **The Darvishes or Oriental Spiritualism**, yay. H. A. Rose, Haarlem 1968 (3. baskı), 167, 189, 215-220; Murat Sertoğlu, **Bektaşîlik**, İstanbul 1969; İ. Akçay, "Abdal Musa Tekkesi", **VII. Türk Tarih Kongresi (25-29.IX.1970)**, Ankara 1972, 360, 373; S. Trimmingham, **The Sufi Orders in Islam**, Oxford 1971, 81-83, 264-269; Hatib-i Fârisî, **Manâkib-i Camâl al-Din Savî**, yay. T. Yazıcı, Ankara 1972; F. Köprülü, "Abdal Musa", **Türk Kültürü**, XI/4, sayı 124 (Şubat 1973), 198-207; C. Sunar, **Melâmîlik ve Bektaşîlik**, Ankara 1975; S. Faroqhi, "Bektaschiklöster in Anatolien vor 1826-Fragestellungen und Quellenprobleme", **Der Islam**, 53/1 (1976), 28-69; F. Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara 1976 (3. baskı); H. Küçük, **Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri**, İstanbul 1976, 85-95; **Hacı Bektaş Velî, Bildiriler/Denemeler/Açıkoturum**, Ankara 1977; M. Eröz, **Türkiye'de Alevilik-Bektaşîlik**, İstanbul 1977; Ş. Tekindağ, "Teke-Eli ve Teke-Oğulları", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, VII-VIII (1977), 55-94; İ. Z. Eyüboğlu, **Alevilik-Sünnilik**, "İslam Düşüncesi", İstanbul 1979; N. Tuğrul, **Alevî İnançları ve Hüsnîye'nin Öyküsü**, İstanbul 1979; İ. Z. Eyüboğlu, **Bütün Yönleriyle Bektaşîlik (Alevilik)**,

İstanbul 1980; S. Faroqhi, **Der Bektaschi-Orden in Anatolien**, Viyana 1981; A. Y. Ocak, "Kalenderiler ve Bektaşîlik", **İ.Ü. Edebiyat Fak.-Doğumunun 100. yılında Atatürk'e Armağan**, İstanbul 1981, 297-308; A. Güzel, "Bektaşîlik ve Bektaşî Şiiri", **Şükrü Elçin Armağanı**, Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi, 1, Ankara 1983, 47-65; idem, **Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri**, Ankara 1983; A. Y. Ocak, **Bektaşî Menâkıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul 1983; M. Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul 1985, 282-283; A. Karahan, **XIV. Yüzyıl Sonlarına Kadar Türk Kültürü ve Edebiyatı**, İstanbul 1985, 97-102; A. Özkırımlı, **Alevilik-Bektaşîlik ve Edebiyatı**, İstanbul 1985; İ. Z. Eyüboğlu, **Günün Işığında Tasavvuf, Tarikatlar ve Mezhepler Tarihi**, İstanbul 1987, 182-197; İ. C. Erseven, **Aleviler'de Samah**, Ankara 1990, Faroqhi'nin 1981'de yayınladığı monografinin arkasında oldukça ayrıntılı bir bibliyografya bölümü yer almaktadır. Bektaşî tekkelerinin bazı genel mimari özellikleri için bkz. A. İ. Doğan, **Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler, Zâviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları**, İstanbul 1977, 102-137;

(4) Bkz. S. Trimmingham, age, 49-50, 70; A. Y. Ocak, **Babailer İsyanı**, İstanbul 1980, 95-103; A. Krupp, **Studien zum Menâqybnâme des Abul-Wafâ**, Münih 1976;

(5) Bkz. C. Cahen, "Baba Ishaq, Baba İlyas, Hadji Bektash et quelques autres", **Turcica**, I (1969), 53-64; M. Bayram, "Baba İshak Harekâtının Gerçek Sebebi ve Ahi Evran ile İlişkisi", **Diyanet Dergisi**, XVIII/2 (1979), 69-78; A. Y. Ocak, **Babailer İsyanı**, İstanbul 1980; M. Bayram, "Babailer İsyanı Üzerine", **Fikir ve Sanatta Hareket**, 23 (Mart 1981), 16-28; Elvan Çelebi, **Menâkıbu'l-Kudsîyye fi Menâsibi'l-Ünsîyye**, haz. İ. Erünsal ve A. Y. Ocak, İstanbul 1984, XLVII-LIV.

(6) Bkz. Muinüddün Asfirazî, **Ravzatu'l-Cennât**, Tahran 1338 (1919/20), 299; Köprülüzade Mehmed Fuad, "Anadolu'da İslâmîyet, Türk İstilasından Sonra Anadolu Tarihi Dinîsine bir Nazar ve bu Tarihin Menbaları", **Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, IV-VI (1338-1340=1922-1924), 281-311, 385-420, 458-486; idem, **Influence du chamanisme turco-mongol sur les ordres mystiques musulmans**, İstanbul 1929; Ahmed Refik (Altınay), **Onaltıncı Asırda Rafizîlik ve Bektaşîlik**, İstanbul 1932; R. Gramlich, **Die Schiltischen Derwischorden Persien**, Wiesbaden 1965, 74-78; S. Kocatürk, "Kalenderiye Tarikatı ve Hatib-i Fârisî'nin Kalendernâmesi", **İran Şebînsahlığı'nın 2500. Yıldönümüne Armağan**, İstanbul 1971, 221 vd.; İ. Mélikoff, "Les babas turcomans contemporains de Mevlana", **Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla I. Uluslararası Mevlânâ Semineri, Bildiriler**, Ankara 1973, s. 268-274; A. Y. Ocak, **Babailer İsyanı**, İstanbul 1980, 35-56; F. Köprülü, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, İstanbul 1981 (3. baskı), 160-171.

(7) Bkz. P. Wittek, "Deux chapitres de l'histoire des Turcs de Roum", **Byzantion**, XI (1936), 302 vd.; Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler, I, İstila devirlerinin kolonizatör Türk derişleri ve zâviyeler", **Vakıflar Dergisi**, II (1942), 279 vd.

(8) Bkz. H. Bourgeois, "Le 'Livre des Bektachis' de Naim Bey Frashberi" traduit de l'albanais", **Revue de Monde Musulman**, 49 (1922), 105-120; M. Choublier, "Les Bektachis et la Roumélië", **Revue des Etudes Islamiques**, I (1927), 427-450; H. J. Kissling, "Zur Frage des Anfänge des Bektasitums in Albanien", **Oriens**, 15 (1962), 281-286; idem, "Aus dem Derwischwesen Südosteuropas", **Grazer und Münchener**

"minber-i Resûlullah"), üzerinde çerağlar da oniki imamın nur-larını sembolize etmektedir (Bkz. Doğan, age, 120).

(19) Taht-ı Muhammedin önünde yer alan ve üç fitilli olan bu çerağın ayak kısmı dört bölümlü, üst kısmı ise oniki dilimli ve düğmeli hüseyinî tac tepeliği şeklindedir. Alt kesimi tarikatın dört kapısını, fitillerden biri Allah'ın, biri Hz. Muhammed'in, biri de Hz. Ali'nin nurunu, oniki dilim oniki imamı, tepedeki düğme de "Hakikat"ı yani "Allah/Muhammed/Ali" birliğini ifade etmektedir. Ayinlerde, meydana ilk önce bu çerağ "uyandırılmakta" ve böylece alemleri sembolize eden meydan "hakikat nuru" ile aydınlanmaktadır. Buna Horasan çerağı da denilmesinin sebebi, gerçeğe ancak aslen Horasanlı olan Hacı Bektaş-ı Veli'nin irşadı ile ulaşılabileceğine inanılmasındandır (Bkz. Doğan, age, 120-121).

(20) Mezar taşı kitabesinde Ramazan Baba'nın "Finike Dergahi postnişin-i mübdii" olduğu ifade edilmektedir. Halbuki Finike yakınında, Kâfi Baba Türbesi yanında, Elmalı'daki Abdal Musa Asitânesi'ne bağlı bir Bektaşî zâviyesinin XV. yüzyıl sonlarından itibaren var olduğu bilinmektedir (Bkz. Faroqhi, *Der Bektaşchi-Orden in Antolien*, Viyana 1981, 54, 56, 61, 65).

(21) Örnek olarak Anadolu'dan Eskişehir civarındaki Şeyh Şücaeddin ve Uryan Baba türbelerini (Bkz. K. Wulzinger, *Drei Bektaşchi-Klöster Phrygiens*, Berlin 1913 ve F. Aydın, "Seyitgazi Aslanbey Köyünde Şeyh Şücaeddin Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, IX (1971), 201-226), Rumeli'den de Akyazılı Sultan ve Demir Baba türbelerini (bkz. dipnotu 9'daki ilgili yayınlar) gösterebiliriz.

(22) S. Eyice, "Varna ile Balçık Arasında Akyazılı Sultan Tekkesi", *Bellekten*, XXXI/124 (1967), 551-600'de bu tekke tarihçesi ve mimarisi ile etraflıca ele alınmış, yapı hakkında bilgi veren gerek Osmanlı gerekse de yabancı kaynaklar dipnotlarında verilmiştir.

(23) Bkz. J. P. Roux, "Les chittres symboliques 7 et 9 chez les Turcs", *Revue de l'Histoire des Religions*, 1965; Eyüboğlu, age, 305-311; Eyice, agm'de de Akyazılı Sultan Tekkesi'ndeki meydana ve türbenin yedigen planlı olması aynı şekilde açıklanmaktadır.

(24) Bkz. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 429.

(25) Bkz. Ocak, *Bektaşî Menâkıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, 17.

(26) Bektaşîliğe nüfuz etmiş olan şii inancına göre Hz. Muhammed, Hz. Fatma ve oniki imam "ma'sum"durlar yani her türlü günâh ve kötülükten münezzehtirler. Ayrıca Bektaşîler arasında oniki imamın ergenliğe ermeden şehid edilmiş olan ondört erkek evladına da bu isim verilmektedir (Bkz. Gölpınarlı, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, 267). Abdullah Baba'nın mezar taşı kitabesinde yer alan "Dilde evrâdî müdâmâ çârde-i ma'sûm idi" mısraı da ayrıca dikkate değer.

(27) İstanbul'da Merdivenköyü'ndeki Şahkulu Sultan Tekkesi'nin ve Rumelihisarı üstündeki Şehidlik Tekkesi'nin hazirelerinde aynı döneme ait bol miktarda mezar taşı bulunmaktadır.

(28) Bu lakaplardan en çok kullanılanları şunlardır: "Hayder", "Hayder-i Kerrâr", "Esedullah", "Esedullah-ı gâlib", "Şir-i Hüdâ"

(29) Bkz. M. Aksel, *Religious Pictures in Turkish Art*, İstanbul 1967, 83-89

(30) Bkz. R. Gürses, *Hacıbektaş Rehberi*, Ankara 1964, 24, 25.

